

УДК 378 : 37.041

**КУЛЬТУРА ЧИТАННЯ ЯК ЧИННИК САМООСВІТИ
СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Семенова М.О.

*Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна
академія» Харківської обласної ради,
кафедра педагогіки та психології*

Статтю присвячено аналізу поняття «культура читання», яке знаходиться в контексті сучасного соціокультурного підходу при вивченні педагогічних явищ і фактів. Обґрунтовано, що вирішенню проблем самоосвіти студентів може сприяти удосконалення культури читання. Наведено дані опитування студентів Харківської гуманітарно-педагогічної академії, що стосуються читання ними наукової та художньої літератури.

Ключові слова: читання, культура читання, самоосвіта студентів.

**КУЛЬТУРА ЧТЕНИЯ КАК ФАКТОР САМООБРАЗОВАНИЯ
СТУДЕНТОВ ВЫСШЕГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО
УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

Семенова М.А.

Статью посвящено анализу понятия «культура чтения», которое находится в контексте современного социокультурного подхода при изучении педагогических явлений и фактов. Обосновано, что решению проблем самообразования студентов может способствовать совершенствование культуры чтения. Приведены данные опроса студентов Харьковской гуманитарно-педагогической академии, касающиеся чтения ими научной и художественной литературы.

Ключевые слова: чтение, культура чтения, самообразование студентов.

**READING CULTURE AS A FACTOR OF SELF-
EDUCATION OF STUDENTS OF HIGHER PEDAGOGICAL
EDUCATIONAL INSTITUTIONS**

Semenova M.O.

This article analyzes the concept of «reading culture» which is in the context of contemporary socio-cultural approach in the study of pedagogical phenomena and facts. It is proved, that the solution of the problems of self-education of students can contribute to improving the culture of reading. Reading is the primary means of education and self-education, and the culture of reading is the result of and a factor in personality development. The essence of self-identity through the development of a culture of reading lies in the technology of processing of a variety of texts, that is, methods, techniques, tools, obtain, organize and use information. The solution of the problems of self-education can contribute to improving the culture of reading.

The data of a survey of students of Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy regarding reading their scientific and artistic literature. Our observations gave the grounds to see the high status of the book (paper, electronic) and psychological-pedagogical literature among the students of pedagogical specialties.

Key words: reading, reading culture, self-education students.

Актуальність теми обумовлена необхідністю реалізації компетентнісного підходу в освіті й суспільною вимогою особистісного зростання педагогічних працівників, що реалізується насамперед засобами самоосвіти, зокрема через засвоєння різних видів текстів. За визначенням О.В. Бурлуки, «самоосвіта особистості – це інформаційно-забезпечувальна діяльність, яка здійснюється шляхом набуття (засвоєння), накопичення, упорядкування, систематизації і відновлення знань з метою задоволення пізнавальних потреб особистості для здійснення різноманітних видів діяльності» [1]. Згідно з культурологічним підходом (М.М. Бахтин, Х.-Г. Гадамер, Е. Гуссерль, Ж. Деррида, В. Дільтей, Ю.М. Лотман та ін.) знання людина одержує через тексти, які можна розглядати в широкому (текст як автономна реальність) й вузько-

му (форма подання знань про дійсність, зовнішню до тексту) смислі. Розуміння й засвоєння текстів під час навчання відбувається переважно за допомогою феномена читання, який знаходиться в тісному зв'язку з мовою та мовленням.

Мета статті – висвітлити проблеми удосконалення культури читання як засобу самоосвіти студентів вищої педагогічної школи й окреслити шляхи їх подолання з урахуванням досвіду керування самоосвітою студентів у Харківській гуманітарно-педагогічній академії.

При набутті професійної компетентності студентам вищого педагогічного навчального закладу необхідно набути й розвинути сукупність взаємопов'язаних якостей фахівця (знань, умінь, навичок, способів діяльності). За Д.С. Єрмаковим, у структурі компетентності виділяють такі компоненти, як-от: потребнісно-мотиваційний, когнітивний, практично-діяльнісний, емоційно-вольовий, ціннісно-смысловий, що є системоутворювальним. «Якщо знання, значення мають суспільну природу, то ціннісні орієнтації і смисли індивідуальні, що вирізняє компетентність від звичайної грамотності чи освіченості» [3, с. 12]. Оскільки компетентність відображає суб'єктну позицію того, хто навчається, забезпечує реалізацію особистісних смислів, при її набутті самоосвіта стає головною рушійною силою. У процесі самоосвіти для розвитку навичок мислення студенту потребується засвоїти великий обсяг інформації, щоб від навичок мислення базового рівня (знання, розуміння, використання) набути навички мислення високого рівня (аналіз, синтез, оцінювання) [4, с. 22-23].

Для цілей нашого дослідження залучимо досвід М.О. Рубакіна, який усе життя присвятив вивченню книги, читача й автора, створив бібліопсихологію як науку про сприйняття тексту й уважав, що насамперед слід поставити перед собою ціль – стати освіченою людиною [8; 9]. В основу розуміння, хто така освічена людина, М.О. Рубакін поклав людську особистість з її зовнішнім проявом – «творчою роботою в житті», бо жити – означає «дещо давати життю, іншим людям», ... «боротися, і не лише за життя, а й за повноту й покращення життя» [9, с. 167]. Ще наприкінці 19 ст. він розробив програму загальної освіти як самоосвіти з 24 галузей знань. Для формування наукового світогля-

ду М.О. Рубакін розробив *правила самоосвіти*, обов'язковою умовою якої є інтерес до певних тем:

1. *Починати самоосвіту слід не з книги, а з життя*. Спостереження, вдумливість запалють вогник пошуків, тоді слід звертатися до книг, щоб черпати з них матеріал для власних роздумів.

2. *Будь-яке явище життя слід обговорювати неодмінно й постійно не з одного погляду*, а з багатьох – з якомога більшої кількості сторін. Багатоаспектний розгляд об'єкта уваги розширює кругозір. Вимоги до книги – точність, достовірність фактів, які слід засвоювати не лише теоретично, а й практично.

3. *Книга розвиває уміння мислити*, якщо співставляти власні думки й думки автора з фактами життя, ставити перед собою питання й шукати на них відповіді в тому числі в інших книжках.

4. *Формування чуйності* є результатом співпереживання страждань людей, бо від життя, науки та її витворів слід вимагати не лише істини, а й справедливості.

5. *Будь-яке накопичене знання має бути передане іншим*. Розповсюдження знань має велике суспільне значення [9, с. 201].

Ці настанови актуальні й нині, зокрема для студентів, які здобувають педагогічну освіту. Вивчаючи професійні дисципліни, психолого-педагогічні науки студент має багато читати, обдумувати прочитане, бо книги містять «матеріал для власних роздумів», виробляти власне ставлення до засвоєного матеріалу, щоб на практиці брати участь у трансляції знань іншим. Більш того, набуття професійної педагогічної компетентності передбачає оволодіння культурою читання в широкому розумінні цього поняття. Час навчання у вищій школі має сприяти удосконаленню культури читання, яке є розумовим творчим процесом пізнання й формування педагогічного кругозору. Проблеми набуття й удосконалення культури читання знаходяться як у об'єктивній, так і в суб'єктивній площинах. До об'єктивних чинників можна віднести характер (тезаурус, жанр літератури) і тип тексту (паперовий чи на електронних носіях), зовнішні умови читання (організація робочого місця: освітлення, шуми, температура, зручності). Суб'єктивні чинники породжені психологією читача, його індивідуальними особливостями, що впливають на сприйняття інформації (висока мотивація до пізнан-

ня нового через читання і працездатність, вміння зосереджуватись й обирати стратегію читання тощо).

О.І. Гринюк зазначає, що різні науки (філософія, соціологія, педагогіка, культурологія, бібліотекознавство тощо) мають власні підходи до читання як предмета наукового дослідження. Так, соціологія визначає читання як опосередковану текстами особливу форму спілкування людей, що знайшло продовження в сучасних дослідженнях засобів масових комунікацій [2, с. 101]. Педагогіка розглядає культуру читання як складову культури розумової праці й спрямовує зусилля на навчання різним способам читання, їх оптимальному застосуванні в залежності від поставлених завдань і часу опрацювання літератури з метою інтерпретації тексту.

Читання є головним засобом освіти й самоосвіти, а культура читання – результатом і чинником розвитку особистості. На початку 90-х років 20 ст. у зв'язку з переходом до ринкової економіки і розповсюдженням текстів на електронних носіях, масова культура читання зазнала втрат порівняно з попередніми радянськими часами. За О.І. Гринюк, це спричинило зсув акценту у розумінні культури читання як духовної діяльності у бік прагматичного сприймання читання як засобу задоволення інформаційних потреб. «Виникло й стало загальноживаним поняття «інформаційна культура», яке асимілювало термін «культура читання» [2, с. 103]. Оскільки поняття «інформація», «дані», «знання» хоч і можна віднести до одного предметного поля, однак вони не є тотожними. За І.В. Малафіїк, «знання – це осмислена суб'єктом і зафіксована в його пам'яті сприйнята ним інформація про світ, це інформація, присвоєна особистістю» [6, с. 206]. У процесі читання людина отримує знання, які виражаються у відчуттях, сприйманні, поняттях, судженнях, умовиводах, концепціях, теоріях, науковій картині світу тощо. Із погляду культурологічного тлумачення поняття «знання», Р. Рорті висловив думку, що воно витискується герменевтикою з традиційної епістемологічної проблематики, тобто йдеться про інтерпретацію текстів [7, с. 56]. Саме тому ми послуговуємось терміном «культура читання». У нашому контексті студент має прилучатися до джерел педагогічної творчості, що вимагає інтерпретації, для демонстрації якої він має набути практику високотехнологічних аудіовізуальних засобів комунікації. Отже,

поняття «культура читання» знаходиться в контексті сучасного соціокультурного підходу до вивчення педагогічних фактів і явищ.

Проблеми самоосвіти через удосконалення культури читання студент має розв'язувати протягом терміну навчання у вищій школі. Оскільки система освіти знаходиться в кризовому стані, то самоосвіта особистості детермінована як об'єктивними (соціально-економічними, політичними), так і суб'єктивними чинниками (творчим та інтелектуальним потенціалом особистості) з притаманними їм протиріччями. По-перше, зміст самоосвіти має відповідати сучасним вимогам матеріального й духовного розвитку суспільства. Що стосується курікулуму педагогічної освіти, існує протиріччя між прагматично орієнтованою і загальнокультурною компонентами змісту самоосвіти, однак прагматичній орієнтації при підготовці фахівця бракує спрямованості на розвиток особистості. По-друге, сучасна концепція випереджального навчання передбачає збільшення витрати часу на нові знання порівняно з прагматичними знаннями у структурі часу навчання, що вимагає розвитку здатності до самоосвіти, творчих здібностей майбутнього вчителя. Нарешті, великий обсяг навчальної інформації пов'язаний з труднощами її пошуку й фізичними можливостями її засвоїти. Нові інформаційно-комунікаційні технології частково розв'язують проблему доступу до інформаційних джерел. Однак П.О. Сафронов помітив негативну тенденцію: водночас розповсюдження цифрових технологій «сприяє закріпленню пасивно-споглядального, «ковзного» ставлення до одержуваної інформації: не потрібно вже вміння писати й читати, достатньо просто вміти виготовляти презентації». Міркуючи про проблеми вищої освіти, він зазначав, що «грамотність більше не пов'язана пріоритетним чином із породженням словесних текстів (письмових і усних), їх сприйняттям, трансляцією і критикою. Відповідно знання правил створення словесних текстів та/або їх еталонних зразків більше не є обов'язковою складовою освіти» [10].

На нашу думку, викладачі мають докладати зусиль до оптимізації обсягу навчального матеріалу та сприяти його якісному засвоєнню студентами через читання, обговорення й творення текстів. Цифрові ж технології надають можливості активно співпрацювати в процесі навчання.

Суть самоосвіти особистості через удосконалення культури читання полягає в технології опрацювання різноманітних текстів, що проявляється в прийомах, методиках, засобах одержання, систематизації й використання інформації. Спонукальними силами самоосвіти виступають професійно-трудова, матеріальні, соціально-статусні і духовні інтереси особистості. У Харківській гуманітарно-педагогічній академії саме ці інтереси студенти мають змогу задовільнити, ще на першому курсі під час опанування курсу «Самостійна робота студента». Курс покликаний навчити студентів організації самостійної роботи, він включає різноманітні види індивідуальної та колективної навчальної діяльності, що здійснюється на аудиторних та позааудиторних заняттях з урахуванням індивідуальних особливостей та пізнавальних можливостей студентів під керівництвом викладача, проте без його безпосередньої участі. Самостійна ж робота полягає в чіткій регламентації змісту, часу, обсягу навчального матеріалу, часу, відведеного на виконання певного завдання, а також часу на задоволення власних читацьких інтересів. Саме цей курс допомагає науковій організації самостійної діяльності, навчає студента роботі з книгою, послуговуватись різними видами читання, опрацьовувати тексти, інтерпретувати прочитане. Удосконалення культури читання в сукупності з навчанням організації самостійної роботи студента-першокурсника сприяє розвитку особистості майбутнього учителя протягом здобуття педагогічної освіти. Зазначимо, що студенту окрім спеціальної літератури, слід прочитати багато творів з української літератури, творів педагогів-письменників. Вивчення педагогіки, історії педагогіки, психології також передбачає ознайомлення з філософською й психолого-педагогічною думкою зарубіжних і вітчизняних діячів освіти. Визначаючи проблеми професійного саморозвитку педагога, В.В. Крижко дав пораду: «Більше читайте про те, що відкриває Вас, про психологію індивідуального розвитку. Слідкуйте за своєю бібліотекою. У бібліотеці Спінози було 60 книг, а у І. Канта – 300, а у Вас?» [5, с. 159].

З метою виявлення ролі читання літератури студентами у навчально-виховному процесі Харківської гуманітарно-педагогічної академії у березні 2015 року нами проведено їх опитування щодо ставлення до книги й читання, засвоєння спеціальної й художньої лі-

тератури. В анкетуванні взяло участь 86 студентів четвертого курсу факультету початкової освіти й факультету іноземної філології та музичного виховання.

Незважаючи на те, що простір книжкової комунікації скорочується, високий статус книги зберігається, про що говорить наявність у багатьох студентів значних домашніх книгозбірень та їх поповнення. Виявилось, що більшість студентів виховувались у сім'ях, які мають домашні бібліотеки, причому 35% студентів вважають сімейні бібліотеки великими (серед майбутніх учителів англійської мови таких 52%), більше половини студентів оцінюють власні бібліотеки, як значні, хоча й не дуже великі, лише 12% майже не мають домашніх зібрань книжок. Додамо, що студенти, в яких є вдома великі книгозбірні, мають і високі результати навчальних досягнень.

Із твердженням «книга – найкращий подарунок» погоджуються 42% студентів (серед представників факультету англійської філології таких 70%), однак не погоджуються з цим висловом 10%, інші вважають, що книга не завжди є доречним подарунком. Зазначимо, що 37% студентів займаються читанням кожен вільну хвилину, читають навіть у транспорті (серед студентів-«англійців» таких 50%). 46% студентів читають достатньо, хоча читання не є панівним у структурі їх вільного часу. 9% осіб не надають перевагу читанню (наприклад, «краще подивитися телевізор»).

53% студентів читають психолого-педагогічну літературу з інтересом і намагаються прочитати повний текст творів чи праць видатних діячів освіти з першоджерел. При нагоді вони послуговуються Інтернетом. 42% студентів обмежуються хрестоматіями. Є й такі (5%), які читають лише підручники. Студенти, які читають тексти з Інтернету, стають віртуальними читачами. Вони отримали вільний доступ до електронних каталогів, баз даних, електронних бібліотек. Читання відбувається як з екрана персонального комп'ютера, так і за допомогою спеціальних технічних пристроїв, наприклад, «електронних книжок». Кількість студентів, які мають електронні книжки, складає 48%. Серед майбутніх учителів англійської мови таких 70%.

Все ж таки більшість студентів надають перевагу читанню паперових книг, однак скачують навчальні літературу з мережі Інтернет, а

92% студентів повідомили, що читають в Інтернеті наукову й художню літературу. Опитування 2013 року виявило, що 63% студентів забезпечені комп'ютерами з виходом до Інтернету. За опитуванням 2015 року, забезпеченість електронними пристроями з підключенням до Інтернету складає 100%, а саме: персональними комп'ютерами чи ноутбуками, планшетами, смартфонами, принтерами. Третина студентів забезпечена багатофункціональними пристроями (сканер, ксерокс, принтер). Усі опитувані четвертокурсники є членами мережевих співтовариств (багато студентів користуються скайпом), серед яких перше місце посідає «В контакті». Далі йдуть «Twitter», «Facebook», «Однокласники», «Instagram».

Опитувані нами студенти є білінгвами (українська й російська мова) і надають перевагу таким жанрам художньої літератури: епічні, історичні, психологічні романи, фантастика, пригодницька література, детективи, дехто полюбляє переглядати глянцеві журнали). Серед творів, прочитаних останнім часом і таких, що справили сильне враження на читачів, переважають твори, як-от: Л. Толстой «Война і мир», Ч. Айтматов «Плаха», М. Матіос «Солодка Даруся», Ю. Покальчук «Озерний вітер», І. Роздобудько «Гудзик», В. Лис «Століття Якова» тощо.

Щодо художньої рефлексії, 28 % майбутніх учителів ведуть щоденники (російською, українською мовою), 49% – пишуть вірші (дехто зі студентів фаху іноземної філології – англійською мовою). Майбутні вчителі музики значно більше приділяють уваги власній творчості – 85% з них ведуть щоденники, складають вірші, художні твори, музику, сценарії святкових заходів.

Протягом терміну навчання завдяки удосконаленню культури читання й практичній діяльності студенти опановують і наукову рефлексію через написання рефератів, статей, наукових робіт, курсових, дипломів.

Висновки. Удосконалення культури читання є чинником самоосвіти, спрямованої на досягнення психолого-педагогічної думки, на вміння розрізняти стилі текстів, інтерпретувати їх, що необхідно як для публічних виступів, так і для написання науково-дослідних робіт, адже самоосвіта особистості є технологією опрацювання різноманітних текстів,

що проявляється в прийомах, методиках, засобах одержання, систематизації й використання інформації. Наші спостереження дали підстави переконатися у високому статусі книги (паперової, електронної) й психолого-педагогічної літератури серед студентів педагогічних спеціальностей. Важливе завдання вищої педагогічної школи – сприяти розвитку особистості майбутніх учителів, заохочувати їх до самоосвіти через удосконалення культури читання, що сприятиме науковій та художній рефлексії, розвитку культури мови та мовлення як складових професійної компетентності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлука О.В. Самоосвіта особистості як соціокультурне явище / Автореф. дис... канд. філос. наук: 17.00.01 / О.В. Бурлука; Харк. держ. акад. культури. – Х., 2005. – 16 с.
2. Гринюк О.И. Эволюция взглядов на понятие «культура чтения» / О.И. Гринюк // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Вып. 1. – Т.65. – 2012. – С. 100-104.
3. Ермаков Д.С. Компетентностный подход в образовании / Д.С. Ермаков // Педагогика. – 2011. – № 4. – С. 8-15.
4. Intel® Навчання для майбутнього. – К.: Видавництво «Нора-прінт», 2005.
5. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті: навч. Посібник. Вид. 2-ге допрацьоване / В.В. Крижко. – К.: Освіта, 2005. – 256 с.
6. Малафійк І. В. Дидактика : Навчальний посібник / І.В. Малафійк. – К.: Кондор, 2009. – 406 с.
7. Рорти Р. Философия и будущее / Р. Рорти // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 6-12.
8. Рубакин Н.А. Избранное. В 2-х т. Т.1 / Н.А. Рубакин. – М.: Книга, 1975. – 224 с.
9. Рубакин Н.А. Избранное. В 2-х т. Т.2 / Н.А. Рубакин. – М.: Книга, 1975. – 280 с.
10. Сафронов П.А. Образование? Как, Выразвеничего не знаете?! // Отечественные записки. – 2014. – № 3 (60). – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/2014/3/obrazovanie-kak-vy-razve-nichego-ne-znaete>.